УКРАЇНА

ПАСПОРТ

об'єкта культурної спадщини

Церква Преображення Господнього
(Преображенська церква, Спасо-Преображенська церква, Церква Спаса)

(найменування об'єкта)

вид	тип	Категорія пам'ятки
Архітектурний	Споруда	Національного значення

1. Дата утворення об'єкта:

1600 р.

2. Місцезнаходження об'єкта:

с. Залужжя, Збаразький район, Тернопільська область

3. Охоронний № пам'ятки:

№664-Н

4. Дати і № рішень, відповідно до яких об'єкт узято на державний облік та визначено категорію пам'ятки:

Постанова Ради Міністрів УРСР від 24.08.63р №970
(Преображенська церква XVI-XVIIст.)

5. Наявність охоронних дощок, охоронних знаків, інших інформаційних написів, позначок:

З південної сторони фасаду церкви, над порталом, знаходиться ерекційна кам'яна таблиця з кириличним написом :
«В літо від созданія міру ЗРА (7108) а іже від воплощенія іс Пресвятия Деві Марії Господа нашого Іїсуса Христа АХ-го (1600) року на цьому святому месці старожитностей монастиря за благоізволеніем Божіїм на вічну честь и хвалу його святу споруджена бисть сія церква Святого Великого Спаса за держави и щасливого панування его мілості Януша Збаразького воєводи Брацлавського старості Кременецького за старання и працею слуги його мілості Многогрішного раба Божого Григорія Новицького на тій годину Старости Збаразького.»

6. Власник:

Державна власність. Знаходиться на балансі Національного заповідника "Замки Тернопілля" Генеральний директор заповідника - Маціпура Анатолій Вікторович, 47302, м. Збараж, вул. Б. Хмельницького,6 тел. (03550) 24247

7. Користувач:

Релігійна громада «Залужанська парафія Преображення Господнього Тернопільсько-Бучацької Єпархії УПЦКП»

8. Охоронний договір:

Охоронний договір від 22 серпня 2018 р № 13, підписаний між Міністерством культури України в особі заступника міністра Мазур Тамари Вікторівни та Національним заповідником "Замки Тернопілля" в особі Генерального директора Маціпури Анатолія Вікторовича.

9. Функціональне використання:

сучасне	**первісне**	**інші (протягом часу існування об'єкта)**
Культова споруда	Оборонна сакральна споруда	-

10. Історичні дані про об'єкт:

Церква Преображення Господнього – одна з найдавніших пам'яток архітектури старовинного Збаража. Вона знаходиться на вершині Чернечої гори, яку омивають води тихоплинної Гнізни.

У 1600-му р. на місці Свято-Онуфрієвського монастиря збудована церква Спаса, на що вказує напис на ерекційній таблиці, що знаходиться над входом до церкви: **«В літо від созданія міру ЗРА (7108) а іже від воплощенія іс Пресвятия Деві Марії Господа нашого Їісуса Христа АХ-го (1600) року на цьому святому месці старожитностей монастиря за благоізволеніем Божіїм на вічну честь и хвалу його святу споруджена бисть сія церква Святого Великого Спаса за держави и щасливого панування его мілості Януша Збаразького воєводи Брацлавського старості Кременецького за старання и працею слуги його мілості Многогрішного раба Божого Григорія Новицького на тій годину Старости Збаразького.»** Свято-Онуфрієвський монастир міг входити в комплекс оборонних споруд Старого Збаража, так як знаходиться недалеко Старозбаразької фортеці і був зруйнований в 1589 році разом з замком.

На південній зовнішній стіні церкви, очевидно, з часу будівництва знаходиться сонячний годинник.

Церква тридільна, мурована з каменю, належить до типу оборонних церков, на що вказували: п'ять бійниць на стінах церкви приблизно на висоті півтора метри від підлоги під вікнами (місця бійниць в середині церкви затиньковані у 1989 році під час її реставрації), а також мури товщиною півтора-два метри і вузькі вікна, що могли служити за бійниці.

Церква має характерні особливості для часу її будови. В ній над притвором поставлено двоярусну вежу-дзвіницю, стіни якої мають помітний кут нахилу в середину церкви, а на обох ярусах дзвіниць по трьох сторонах знаходились бійниці. Це пов'язано з потребами тодішнього життя – пристосувати церкву для оборони. На рівні хорів дзвіниця має дверний отвір в середині церкви. Це було кроком вперед порівняно з дерев'яними храмами.

Притвор церкви перекритий хрестовим склепінням, нава – напівциркульним, апсида – напівциркульним і замкнутим склепінням. Початково дах був покритий ґонтом.

З 1600-1700 рр. при церкві діяв православний Спаський монастир (прим. О.М.) та існувала слов'яно-руська школа, створена Збаразьким братством на противагу єзуїтській, яка була відкрита в монастирі бернардинів.

У 1700 році власник Збаража граф Ю. Потоцький своєю грамотою передав церкву греко-католикам.

В 1707 році у церкві побував український гетьман Іван Мазепа.

У 1748 році при церкві почав діяти Спаський греко-католицький монастир. З часом при ньому відкрито школу. В 1771 році монастир згорів і школу перенесено до Загаєцького монастиря (Шумський район).

У 1776 році василіани знову відкрили в монастирі школу, яка існувала до 1786 року, тобто до закриття монастиря. Указом Йосифа II монастир ліквідований. Церква стає парафіяльною. Монастирські споруди в кількості 14 об'єктів та угіддя викуповує Йоганн Веллер (Veller).Від колишнього монастиря довкола церкви залишилося декілька хрестів і могильних плит.

У 1835 році біля церкви був встановлений металевий хрест на високому кам'яному постаменті, біля якого жителі Залужжя присягали на вірність тверезості(напис на хресті):

« Крест Хрістов в пам'ять трезвости всея весі (села) Залужа дня 15 мая Р.Б.1835». Третього травня 1848 року на церковному майдані відбулося селянське віче сіл Залужжя і Старий Збараж, на якому пан комісар зачитав документ цісаря про скасування панщини. Ця знаменита подія увінчала на хресті тверезості написом з правої сторони: « Пам'ять даной свободи Р.Б.1848». Пам'ятний хрест після закриття церкви в 1963 році був пошкоджений, відновлений у вересні 1989 року стараннями М.П. Іваськевича.

З 1889 р. Залужанська парафія впродовж ста років була з'єднана із Старозбаразькою. В церкві відправлялося Богослужіння кожної другої неділі. У цьому ж році з північної сторони церкви була добудована ризниця.

У 1924 році форма даху церкви була змінена, добудовано карниз, а замість трьох дерев'яних чотирисхилих куполів, покритих гонтом, як і сам дах, збудовано три восьмикутні, покриті бляхою, куполи. Цей дах зберігся до сьогодні.

В 1963 р. церква була закрита. І лише на клопотання віруючих в лютому 1989 р. її було повернуто прихожанам.

У 1995 р. пам'ятка передана на баланс Державному історико-архітектурному заповіднику у м. Збаражі Тернопільської області (з 2005 року – Національний заповідник «Замки Тернопілля»)

На території пам'ятки знаходяться залишки фундаментів пізньосередньовічного монастиря Святого Онуфрія. Археологічні дослідження Свято-Онуфрівського монастиря проводились в липні, 2004 р. науковцями Національного заповідника «Замки Тернопілля», спільно з інститутом археології Львівського національного університету ім. І. Франка під керівництвом начальника експедиції Львівського археолога к.і.н. Наталії Білас. Досліджено, що недалеко від стін Старозбаразької фортеці знаходився пізньосередньовічний монастир Святого Онуфрія і входив у кільце оборони міста. Маючи оборонне значення , монастир був оточений мурами з бійницями, вежами та частоколом.

На території біля церкви виявлено багатошарове поселення Залужжя III, що досліджувалась у 2008 році дочірнім підприємством «Подільська археологія» Державного підприємства «Науково- дослідний центр «Охоронна археологічна служба України» Інституту археології НАН України.

11. Відомості про сучасний стан об'єкта:

Розташування об'єкта і його роль у навколишньому середовищі	Пам'ятка розташована над р. Гнізною у сучасному с. Залужжя, на південній його околиці, із заходу, сходу і півночі омиває річка Гнізна, у 2,5 км від центру м. Збаража. Споруда церкви знаходиться на високому лісистому пагорбі-Чернечій горі (інша назва - Монастирок), на території навколо храму є давній цвинтар. На місці де стоїть церква було багатошарове поселення. Біля храму встановлений пам'ятний знак (хрест) «За тверезість» та на честь скасування панщини, скульптура св. Онуфрія.
Ландшафт	Споруда знаходиться на високому лісистому пагорбі-Чернечій горі (інша назва - Монастирок).
Опис об'єкта	**Церква Преображення Господнього** - сакральна споруда, мурована з каменю, тридільна. Загальні розміри в плані 21,54 м х13,63 м. Належить до типу оборонних церков, на що вказують п'ять бійниць, що знаходяться на стінах церкви приблизно на висоті півтора метри від підлоги під вікнами, а також мури товщиною 1,5-2 метри і вузькі вікна, що могли служити за бійниці. Церква має характерні для часу її побудови особливості. В ній над притвором поставлено двоярусну вежу- дзвіницю, стіни якої мають помітний кут нахилу в середині церкви, а на обох ярусах дзвіниці по трьох сторонах знаходилися бійниці. Конструкції бань дерев'яні. На рівні хорів дзвіниця має дверний отвір в середину церкви. Притвор церкви

	перекритий хрестовими склепіннями, нава - напівциркульним і замкнутим склепінням. Стіни кладені з каменю на вапняково-пісковому розчині. Віконні прорізи вузькі, з лучковими перемичками. До храму веде давній білокам'яний портал, розміщений на південній стіні бабинця. Примітною особливістю церкви є її годинник на стіні – сонячний. З південної сторони від церкви знаходиться новозбудований церковний будинок. На давньому цвинтарі збереглися хрести, правдоподібно - з поч. XV, суцільно вкриті різьбленими кириличними написами. На території біля церкви виявлено багатошарове поселення Залужжя III, що репрезентує період пізнього палеоліту (30 000 р. до н.е. - 10 000 р. до н.е. Людина цієї доби названа кроманьйонець, або сучасна людина); період середньої та пізньої бронзової доби, а саме Комарівська археологічна культура, що датується 15-12 ст. до н.е.; культура Лука-Райковецька VIII-IX ст., та давньоруська культура XII-XIII ст.. Багатошарове поселення Залужжя III досліджувалась у 2008 році дочірнім підприємством «Подільська археологія» Державного підприємства «Науково- дослідний центр «Охоронна археологічна служба України» Інституту археології НАН України в особі Василя Ільчишина на підставі Відкритого листа, виданого ІА НАНУ від 10.06.2008 р. №369/0292. Площа поширення підйомного матеріалу близько 1 га. Підйомний матеріал представлений крем'яними відщепами і пластинами періоду пізнього палеоліту, знахідками ліпної та гончарної кераміки. Багатошарове поселення Залужжя III- щойновиявлена пам'ятка археології, занесена за № 1645 в переліку щойно виявлених об'єктів культурної спадщини Тернопільської області. На подвір'ї церкви розміщені: - Пам'ятний знак (хрест) 1848р. «За тверезість» та на честь скасування панщини. Робота самодіяльних майстрів. Хрест виготовлений з металу. Постамент – камінь-вапняк, розміром 1,9х0,3х0,3(h)м. Щойно виявлена пам'ятка історії, занесена за №3156 в переліку щойно виявлених об'єктів культурної спадщини Тернопільської області; - Скульптура св. Онуфрія XIX ст. Робота майстрів Францішека Станькевича та Іоана Шейгеца. Скульптура виготовлена із каменю-вапняку висотою 1,1 м, розмір постаменту 1,9х0,45х0,45м (h). Щойно виявлена пам'ятка монументального мистецтва, занесена за №1448 в переліку щойно виявлених об'єктів культурної спадщини Тернопільської області. В кінці 1990 -х рр.. перед храмом були встановлені скульптура монаха та пам'ятний хрест. В липні 2004 р. проводились археологічні дослідження Свято-Онуфріївського монастиря науковцями Національного заповідника «Замки Тернопілля», спільно з інститутом археології Львівського Національного університету ім. І Франка. Керівником був представник інституту археології НАН України у Львівській, Вінницькій та Тернопільській областях кандидат історичних наук Філіпчук Михайло Андрійович. Роботи проводились під керівництвом начальника експедиції Львівського археолога к.і.н.

	Наталії Білас. В ході розкопок було розкрито південну частину кремезних, майже півтораметрових стін монастиря, площею 80 квадратних метрів. Було знайдено розташування підвіконних ніш, а також дверний проріз, на долівці якого лежить дубовий поріг. Все це допомогло визначити розташування частини келій монастиря. На одному рівні з порогом лежать глиняні плитки, що відігравали роль долівки. Сам поріг в дуже обгорілому стані, що підтверджує, в свою чергу, пожар, як причину руйнації будівлі. Це також підтверджує велика кількість золи, обгорілого дерева та цвяхів. На місці розкопу було знайдено кераміку, яка датується не тільки XIII-XVI ст., але й навіть IX ст. Цікаво, що фундаменти монастиря сягають 2,5 метрів глибини. Як на долівці, так і в стінах, зустрічаються глиняні плитки та цегла, яка добре випалена. В процесі розкопок було знайдено декілька зразків цегли із дуже цікавими відбитками. На одному фрагменті цегли залишено відбиток у вигляді Трисуття - знак триєдиного Бога, який може бути знаком монахів. Дослідження фундаментів Свято-Онуфріївського монастиря ще не завершені, потребують подальшого проведення польових археологічних досліджень у наступному році. Дослідження спрямовані на виявлення, вивчення, збереження для подальшої музеєфікації археологічної пам'ятки, надання об'єкту статусу пам'ятки культурної спадщини.
Перебудови, втрати й історичні нашарування	**1700 р.** - монастир і храм переходять в унію. У зв'язку з цим намісник Володимирського уніатського єпископа Данило Коритинський складає докладний опис церковного майна, згадуючи при цьому іконостас, стародруки тощо. **1706 р. -** в церкві, як у православному храмі, відстояв всю службу божу гетьман Іван Мазепа. **1789 р.** - Указом Йосифа II монастир ліквідований. Церква стає парафіяльною. Монастирські споруди та угіддя викуповує Йоганн Веллер (Veller). **1835 р. -** біля церкви встановлено металевий хрест на високому кам'яному постаменті, біля якого жителі Залужжя присягли на вірність тверезості. **1889 р. -** з північної сторони церкви добудована ризниця. **1924 р. -** відновні роботи з частковою реконструкцією. Форма даху церкви була змінена: добудовано карниз, а замість трьох дерев'яних чотирисхилих куполів, покритих гонтом, як і сам дах, збудовано три восьмикутні, покриті бляхою куполи. Цей дах зберігся до сьогодні. **1961 р.** (за інш. джерелами 1963 р.) - церкву закрито. **1982 р. -** церкву пограбовано: винесені ікони, хоругви, зірвана підлога. **1989 р. -** храм передано релігійній громаді УПЦ. Відбулися відновлювальні роботи в інтер'єрі та екстер'єрі церкви. Відреставрований з частковою реконструкцією іконостас, окремі ікони, вівтарі, скульптурні твори. 17 вересня 1989 р. церкву було освячена. **1995 р.** - пам'ятка культурної спадщини церква Преображення Господнього передана на баланс Державному історико-архітектурному заповіднику у м. Збаражі Тернопільської області (з 2005 року – Національний заповідник «Замки Тернопілля») **2008 р. -** проведенні ремонтно – реставраційні роботи на фасадах

	церкви: відкрито бійниці, кам'яний герб роду Збаразьких, стіни оздоблено вапняно-глиняним розчином «під рукавицю» з виділенням кам'яних кутів, відновлено сонячний годинник. Навколо церкви влаштовано відмостку із каменю-пісковика.
Наявність творів мистецтва та їх опис	Станковий живопис XIX ст., є старовинні ікони. Монументальний живопис на стінах потускнів, а місцями зовсім втрачений. Є дерев'яний різний іконостас. У 1989 році під час реставрації місця бійниць в середині церкви за тиньковані. **1. Іконостас. Середина XVIII ст., початок XIX ст..** 1990-і роки. Дерево, різьба; дерево, левкас, олія (ікони) Іконостас двоярусний, висота близько 6 м; 33 ікони+2 зображення царських врат, розміри ікон різні. Сучасний іконостас за своїм конструктивним рішенням і характером різьби може бути датованим сер. XVIII ст., правдоподібно часом, коли ми маємо відомості про розквіт тут василіанської обителі (перша звістка - 1748 р.) Не виключено, однак, що іконографічний ряд був збережений з часів православ'я (до початку XVIII ст.). Типовим для XVIII ст. є зображення апостолів, - єдині, що збереглися недоторканими після пограбування 1982 р., коли було практично знищений намісний ряд (ікони намальовані наново у 1990-х роках, тоді ж згідно збереженого взірця була виконана нова різьба). Збереглися царські двері, виконані вже пізніше (після 1789 року) На них вирізьблений австрійський орел: отже в опорядженні іконостасу відбулися зміни після ліквідації цісарем Иосифом II василіанської обителі і перетворення церкви на парафіяльну. Намісний ряд: 4 ікони, намальовані сучасним художником Я.Круком (Бережани), згідно із зразками запропонованими церквою. Царські двері (кін. XVIII ст.) - ажурно різьблені з мотивами виноградної лози; 6 медальйонів з традиційними зображеннями євангелістів та Благовіщення. Вгорі сучасна ікона „Спас нерукотворний". Дияконські двері зроблені у 1990-4 роках Я.Круком (взірці роботи Йова Кондзелевича, художника поч.. XVIII ст.) Празниковий ряд „Тайна Вечеря": 13 ікон XVIII ст., що неодноразово перемальовувалися у XIX і у XXст. Деякі з них відреставровані у 2000 р. (реставр. В.Магінський, м.Львів). Про давній характер праздникового ряду розкрите під іконою „Воскресіння" у 2000 році більш раннє зображення Смерті у червоному балахоні (очевидно Воскресіння Христове таким чином попирає смерть). Апостольській ряд і Христос Пантократор (XVIII ст..): 7 ікон, обабіч дві невеликі сучасні ікони, що сюжетно відповідають взірцям XVIII ст.: „Непорочне Зачаття" та „Христос-Добрий Пастир". Пророчий ряд: 6 ікон у серцевидних медальйонах; сучасний живопис та різьба згідно старих взірців. Різьба стовпців та іконних рам витончена, ажурна, з мотивами виноградної лози. Зберігся єдиний взірець (фотографія іконостасу з 1930-х років) за яким різьба була відновлена, який знаходиться у Тернопільському краєзнавчому музеї. **2. Обрамлення феретрону, початок XX ст**.. Дерево, різьба, золочення. Розміри 120x60x14. Виготовлений різьбярскою фірмою м. Самбір „Ризниця",. За

основу виконання був запропонований стиль необароко: навколо профільованої фігурної рами-гнучкі декоративні елементи у вигляді завитків аканту; у нижній частині - накладна мушля та завитки волют, що спочивають на профільованих ніжках-подіумах. На одній з ніжок-табличка: ”Ризница/г. Самборь”. Твір визначає першу хвилю повернення до стилю бароко, що спостерігалась наприкінці XVIII - початку XIX ст. Єдиний зі збережених феретронів у храмі знаходиться в інтер’єрі. Такі переносні „міні-вівтарики” з двосторонніми іконами були характерні для греко-католицької церкви.

3. Ікона „Св. Миколай", І пол. XIX ст. Дерево, левкас, олія. Розміри 120х60х10.

Ікона виконана на трьох дошках, скріплених двома шпугами. Виконана в традиціях українського бароко, про що свідчать витончені візерунку на фелоні та омофорі святого, малюнок рук. Однак статична поза та сухе, невиразне трактування лику нав’язують до більш пізнього часу виконання-початку XIX ст.. У композиції достатньо професійне кольорове рішення-у розподілі червоного, вохристого-бронзового та формуючого об’ємність зеленого кольорів. Дещо спрощено трактоване тіло, яке частково оживлює спертий на карниз жезл святого.

Первісне місцезнаходження твору невідоме. Можливо це одна із намісних ікон іконостасу. Ікону розташовано в інтер’єрі храму.

4. Вівтарі (запрестольний та два бічні), середина XVIII ст., XIX-XX ст., **1990-ті роки**. Дерево, різьба; дерево, левкас, олія (ікони). Висота кожного з іконостасів близько 4 м., розміри ікон та ангельських голівок різні.

Структура вівтарів характерна для кінця XIX ст., однак волютні підставки та різьба ангельських голівок яскравий взірець „львівської скульптури” сер. XVIII ст. засвідчує, що внутрішнє опорядження храму відбувалося у 1750- ті роки. Ікони вівтарів різночасові.

Запрестольний вівтар з іконою „Богородиця з немовлям” кінець XIX ст.. Запрестольна ікона - Богородиця з Христом - за іконографією створена не раніше кінця XIX ст.: перед тим Христа-Немовля не зображали настільки реалістично.

Вівтар Св. Онуфрія (кінець XVIII - початок XIX ст.) вмонтована в оригінальний вівтар-скелю, виготовлений з липи у 1870 році. Він символізує кам’яну печеру, яка виготовлена з липового коріння, посередині якого знаходиться ікона Святого. В нижній частині – престол, у верхній – живописне зображення у вигляді хмарини і променів слави, на якій зображено вознесіння душі Святого Онуфрія двома ангелами, що засвідчують культ цього святого на горі, що існував тут ще за княжих часів.

Вівтар „Преображення”. Аналогічно до запрестольного. Вгорі дві відреставровані ангельські голівки XVIII ст. Ікона „Преображення” виконана у післявоєнний час (XX ст..) в академічній манері.

5. Скульптура Св. Онуфрія .Автори: Фр. Шейгец, І. Станкевич, п'єдестал та первісна скульптура, 1888 р.. Камінь, різьба. Висота близько 3 м з п'єдесталом. Робота ремісничого характеру. Знаходиться у південно-східній частині церковного подвір’я. На високому п’єдесталі представлене скульптурне зображення святого вкляк, у молитовній позі. Довгі борода і волосся

	диктували спрощене рішення у пластичному моделюванні фігури. Стараннями церковної громади с. Залужжя у 1888 р. виконана скульптура, однак у 1950-х роках фігуру було розбито, тому на її місце з території збаразької цегельні було привезено подібну скульптуру Св. Онуфрія. У 2000-2001 роках проводились реставраційні роботи: скульптуру і п'єдестал відчищено, до штуковано окремі втрачені деталі і над фігурою встановлено дашок. **6. Пам'ятний знак (хрест) 1848р. «За тверезість» та на честь скасування панщини**. П'єдестал „Хреста тверезості", 1875 р., камінь (вапняк), різьба. Висота h- 3 м. Високий чотиригранний п'єдестал на ступінчастій базі завершується профільованим карнизом з орнаментом, викладеним трикутниками. На п'єдесталі встановлений сучасний металевий хрест з розп'яттям. На гранях в овальних дзеркалах вирізьблені написи, центральний з яких засвідчує: "КРЕТЬ/ХРИСТОВ/В ПАМЯТЬ/ТВЕРЕЗО/СТИ ВСЕЛ/ВЕСИ ЗА/ЛУЖА/ДНЯ 15 МАЯ/РБ 1875". Подібні хрести встановлювалися перед храмами після відпустів. Про один з таких відпустів нагадує напис, вирізьблений на одній з граней п'єдесталу.
Опис території об'єкта	З південної сторони - новозбудований церковний будинок. На території є залишки фундаментів пізньосередньовічного монастиря Святого Онуфрія. Тут же - скульптура Св. Онуфрія та „Хрест тверезості" (обидві пам'ятки - з XIX ст.). На давньому цвинтарі збереглися хрести, правдоподібно - з поч. XVст., суцільно вкриті різьбленими кириличними написами. В кінці 1990-х рр.. перед храмом було встановлено скульптуру монаха та пам'ятний хрест. Настоятелю храму отцеві Михайлові Найку належить ідея перенесення в цю місцевість старовинних дерев'яних храмів краю, які потребують порятунку, де за проектом Національної академії наук України має бути палеоскансен. Не дочекавшись коштів від держави, отець Михайло власноруч почав втілювати свій задум, розпочавши з церкви Святого Архистратига Михайла, що в селі Горинка Кременецького району. Поблизу церкви Преображення Господнього заплановано створити музей під відкритим небом. У 2013 р. освячено Хресну дорогу та закладено фундамент для спорудження дерев'яної церкви (1767), перевезеної з с. Горинка Кременецького району.
Загальна оцінка технічного стану об'єкта, дата, № акта технічного стану	Загальний стан церкви – задовільний. Акт технічного стану від 20.03.2018р.
Наявність інженерних мереж та інженерного обладнання	Церква забезпечена системою електропостачання, в 2003 р. влаштовано систему опалення. До новозбудованого церковного будинку прокладено водопровід.
Дата і № довідки про майнову цінність об'єкта,найменування організації, яка провела оцінку, вартість в гривнях	Балансова вартість станом на 05.2017р становить 1 445 260 грн

12. Перелік складових (для комплексу (ансамблю), визначного місця):

1. Церква Преображення Господнього ох.№ 664-Н

13. Територія об'єкта:

Площа	Загальна площа церкви 128,8 кв. м., площа земельної ділянки згідно акту приймання-передачі – 36,92 га
Опис меж території об'єкта	Територія пам'ятки в межах гори « Чернеча», обмежена з заходу долиною р. Гнізна, з півночі – старим кам'яним кар'єром та присадибними ділянками, зі сходу – вузьким яром по дні якого проходить польова дорога, з півдня межує з територією Старозбаразького городища.

14. Оцінка антропологічної, археологічної, естетичної, етнографічної, історичної, мистецької, наукової чи художньої цінності об'єкта:

Якості об'єкта, завдяки яким він набуває культурної цінності як пам'ятка	Церква Преображення Господнього є прикладом церкви оборонного типу XVII століття

15. Зони охорони пам'ятки:

Організація-розробник науково-проектної документації	Управління архітектури та містобудування Тернопільського ОВК В. Зарічним
Дата розроблення науково-проектної документації	28.08.1970р
Дата і номер документа про затвердження науково-проектної документації	На стадії розроблення
Короткий опис меж зон охорони із зазначенням площі кожної зони	На стадії розроблення

16. Наявність науково-дослідної та науково-проектної документації на об'єкт

Найменування документації	Рік розроблення	Автор (організація)	Місце зберігання, інв. №

17. Дослідницькі й реставраційні роботи на об'єкті:

Найменування робіт	Рік проведення	Замовник	Виконавець	Підрядна організація
Ремонтні роботи в інтер'єрі та екстер'єрі церкви, відреставровано з частковою реконструкцією іконостас, окремі ікони, вівтарі, скульптурні твори.	1989-1999рр.		Релігійна громада	
Ремонтно- реставраційні роботи на фасадах церкви	2000-2005 рр.	ДІАЗ у м. Збаражі (НЗ «Замки Тернопілля»)		ТзОВ «Укрполрес-таврація»

Влаштування відмостки навколо церкви із теребовлянського каменю-пісковика	2007-2008 рр.		Релігійна громада	
Реставрація фігури Св. Онуфрія на п'єдесталі (над скульптурою встановлено дашок) та „Хреста тверезості" (встановлено новий металевий хрест)	2000-2001 р.		В. Магінський, Л. Магинський, О. Магінською-Слободюк	
Реставрація іконостасу, ікони „Св. Миколай"	2001 р.		В. Магінський, Л. Магинський, О. Магінською-Слободюк	

18. Основні джерела відомостей про об'єкт:

Археологічні матеріали	«Подільська археологія» Державного підприємства «Науково-дослідний центр «Охоронна археологічна служба України» Інституту археології НАН України
Іконографічні матеріали	1.Обліковий паспорт на художні твори, що зберігаються в пам"ятках архітектури Української РСР - Львів, 1990.
Архівні матеріали	2. Львівська наукова бібліотека ім. .В. Стефаника НАН України. Відділ рукописів. -Ф.5 (Оссолінських). - Оп. 1, II 2074. - Арк. 4. 3. Архив Юго-Западной России. - Ч.I. - Т. IV. - Спб., 1862. - С. 146-152. 4. Архів ДП «Подільська археологія» ДП НДЦ ІА НАНУ
Бібліографічні матеріали	5. Нариси історії українського мистецтва і архітектури. - Київ, 1957. - С. 67. 6. Січинський В. Історія українського мистецтва і архітектури. - Нью-Йорк, 1956.-С. 67. 7. Отець М. Ваврик, ЧСВВ. Василіянські монастирі в Теребовельщині. // Тернопільська земля (під ред. Ів. Винницького). - Нью-Йорк, 1968. - С. 194-237. 8. Єп. Іван Прашко. Церковне й релігійне життя в Збаражчині // Збаражчина. Збірник споминів, статей і мемуарів. - Т. І. - Нью-Йорк - Париж - Сідней - Торонто, 1980.-С. 180-239. 9. Памятники градостроительства и архитектуры Украинской ССР. - Т. 4, - Киев, 1986. -С. 68. 10. Клеванчук П. Залужжя. // Збараж і околиці в спогадах емігрантів. - Тернопіль, 1993.-С. 159-164. 11. Рожко В. Монастирі, храми міста Збаража XIII-XIX ст. // Луцький замок. - 2001. - 29 листопада. - С. 3. 12Рожко В. Збараж - забута земля історичної Волині. // Українська думка. - 2001 р. .25. 10. .С. 6.

19. До паспорта додаються графічні матеріали та фото фіксація:

Найменування	Кількість	Дата виконання	Виконавець
Графічні матеріали			
Схема генплану М 1:500	1	2018 р.	Грабар Т.
План церкви М 1:200	1	2018 р.	Грабар Т.

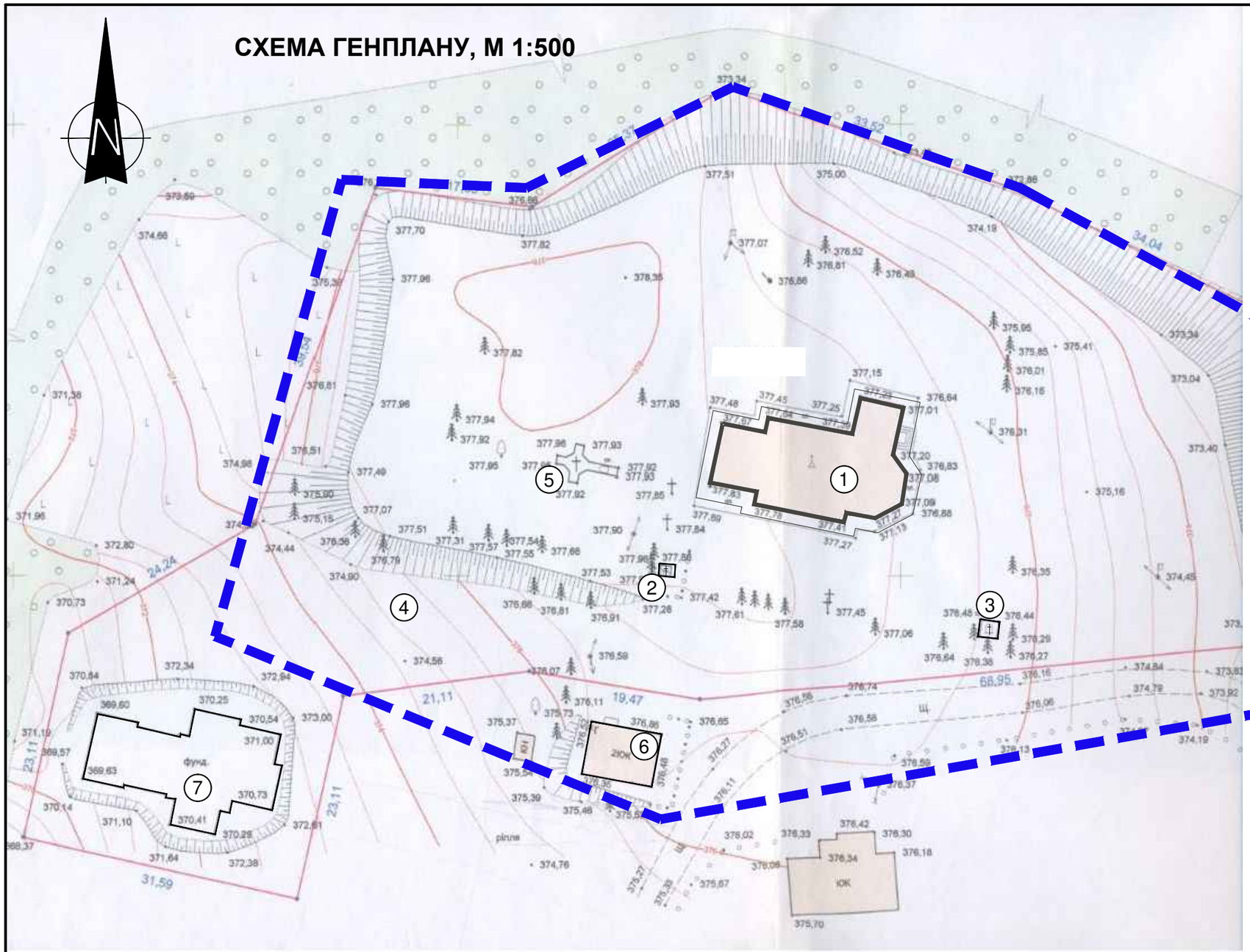
Картографічні та іконографічні матеріали			
Преображенська церква на карті 1779-1783 рр.	1	1779-1783 рр	
Обмірні креслення розріз, план	1	1967 р.	
Малюнок	1	XIX ст.	Світлина "Пр-ві зі Всіх Святих" Україна" 2001 рік.
Архівне фото	1	1986 р.	
Фотофіксація			
Загальний вигляд	3	2018 р.	Грабар Т.
Фото деталей	4	2018 р.	Грабар Т.
Інтер'єр	2	2018 р.	Інтернет-ресурси

Паспорт склав:

Посада та назва організації	Спеціальність, кваліфікаційний рівень	Прізвище, ініціали	Підпис	Дата складання
Науковий працівник відділу ОЕРПК НЗ"Замки Тернопілля"	Архітектор, спеціаліст	Грабар Т.		2018 р.
Мол. науковий співробітник	Вчитель історії та правознавства, спеціаліст	Мазуранчик З.Ф.		2018 р.

Начальник Управління культури
Тернопільської облдержадміністрації _____ Г. П. Шергей

СХЕМА ГЕНПЛАНУ, М 1:500

ЕКСПЛІКАЦІЯ

1. Церква Преображення Господнього 1600р. (Преображенська церква)
2. Пам'ятний знак (хрест) "За тверезість" та на честь скасування панщини - 1848 р.
3. Скульптура св. Онуфрія XIX ст.
4. Багатошарове поселення Злужжя III.
5. Скульптура монаха та пам'ятний хрест 2000 р.
6. Церковний будинок
7. Фундаменти для спорудження дерев'яної церкви, перевезеної з с. Горинка Кременецького району

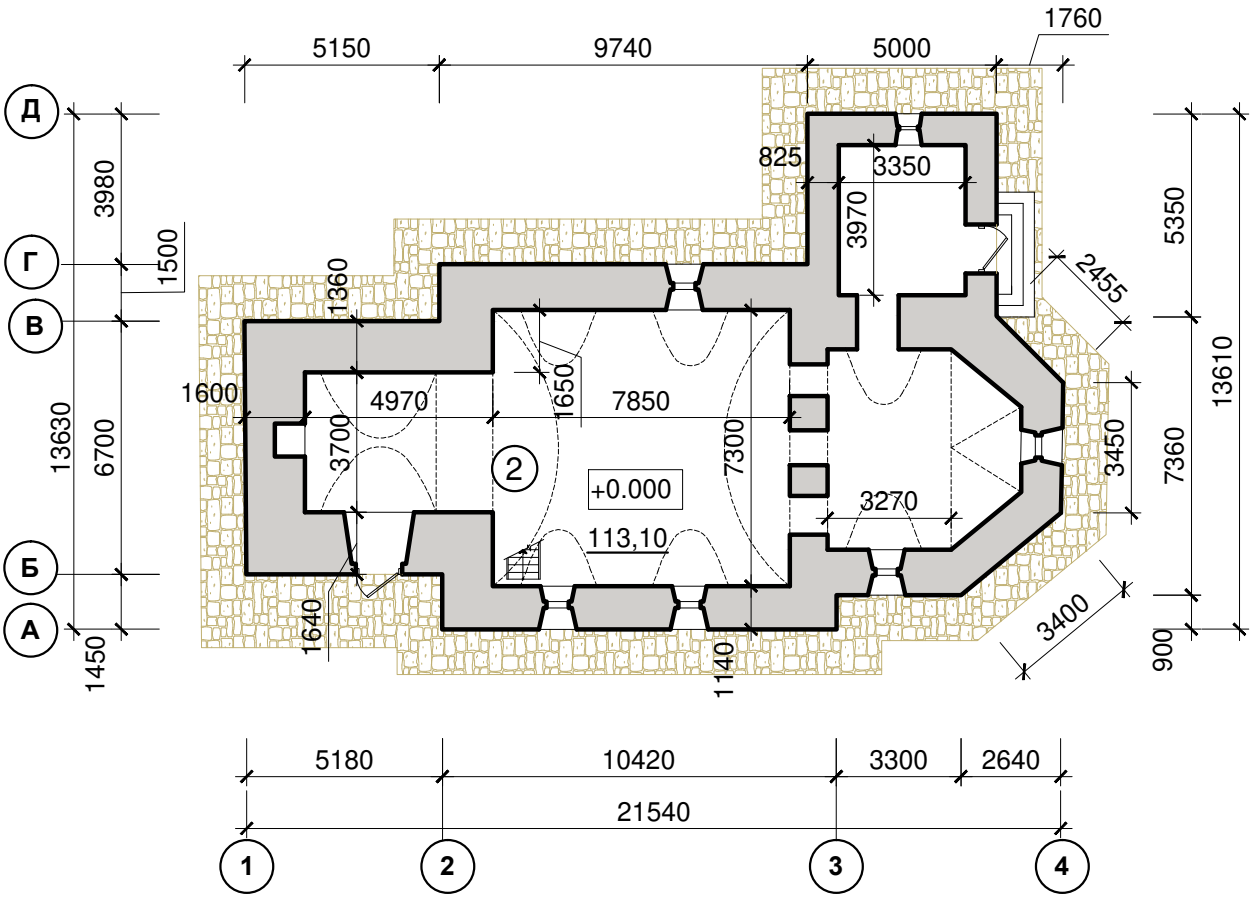
Охоронна зона пам'ятки (межі охоронної зони пам'ятки відповідають межам, встановленим 28.08.1970 р. Склав В. Зарічний)

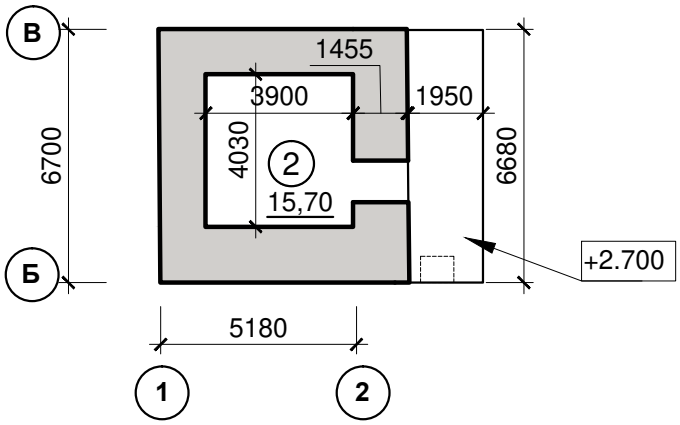
ТЕХНІКО - ЕКОНОМІЧНІ ПОКАЗНИКИ

№ п/п	Найменування показників	Одиниця виміру	Кількість
1	Площа земельної ділянки в с.Залужжя	га	36,920
2	Площа забудови церкви	м²	197,30

Зм.	Кільк.	Арк.	№ док.	Підпис	Дата	Церква Преображення Господнього 1600р.(ох.№ 664) в с. Залужжя Збаразького району Тернопільської області		
							Стадія	Аркуш	Аркушів
Арх.		Грабар Т.				Схема генплану М 1:500	Національний заповідник "Замки Тернопілля".		

ПЛАН, М 1:200

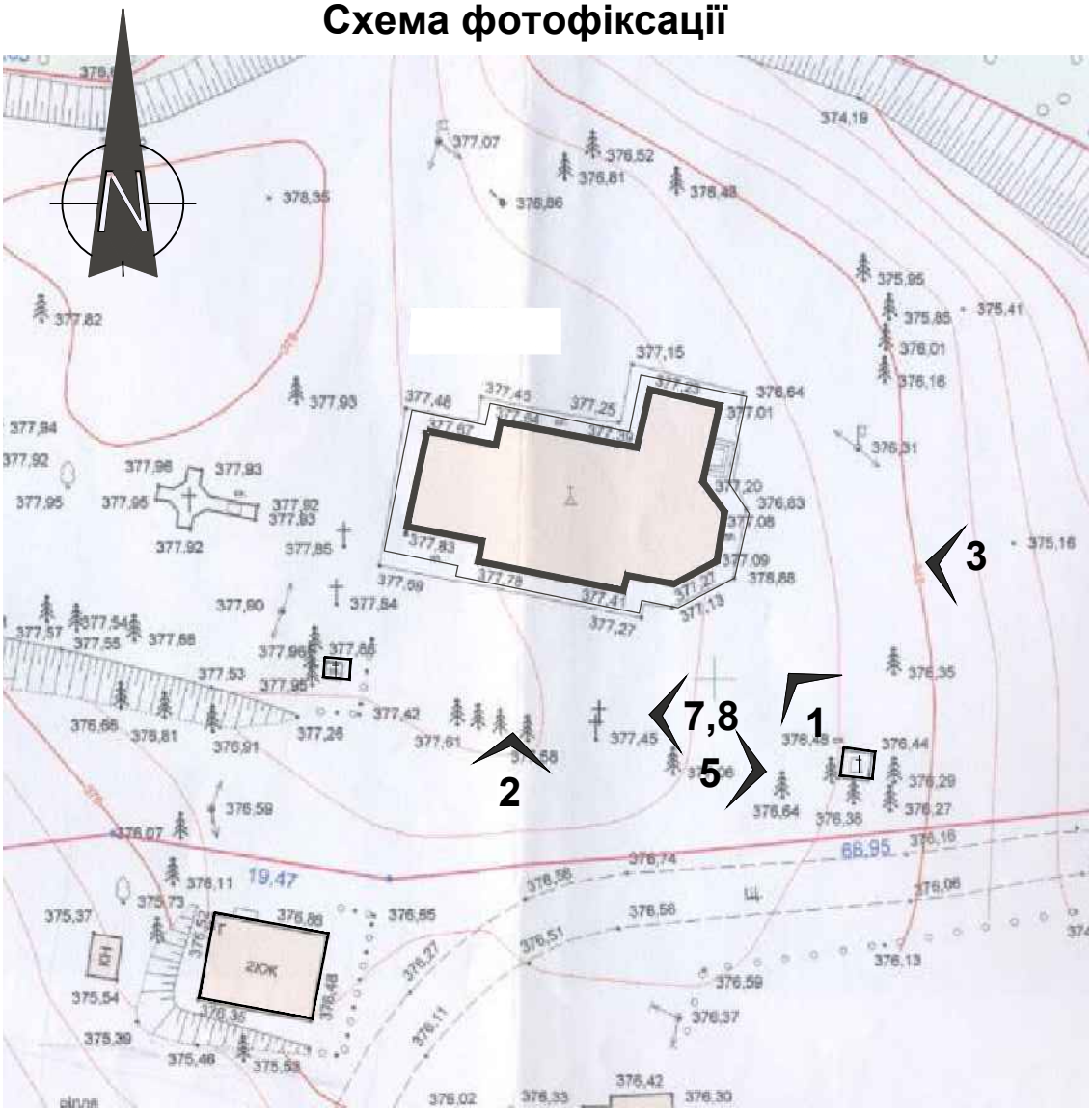

ЕКСПЛІКАЦІЯ ПРИМІЩЕНЬ

№ по плану	Найменування	Площа м
1	Церква	113,10
2	Дзвіниця	15,70
	Всього	128,80

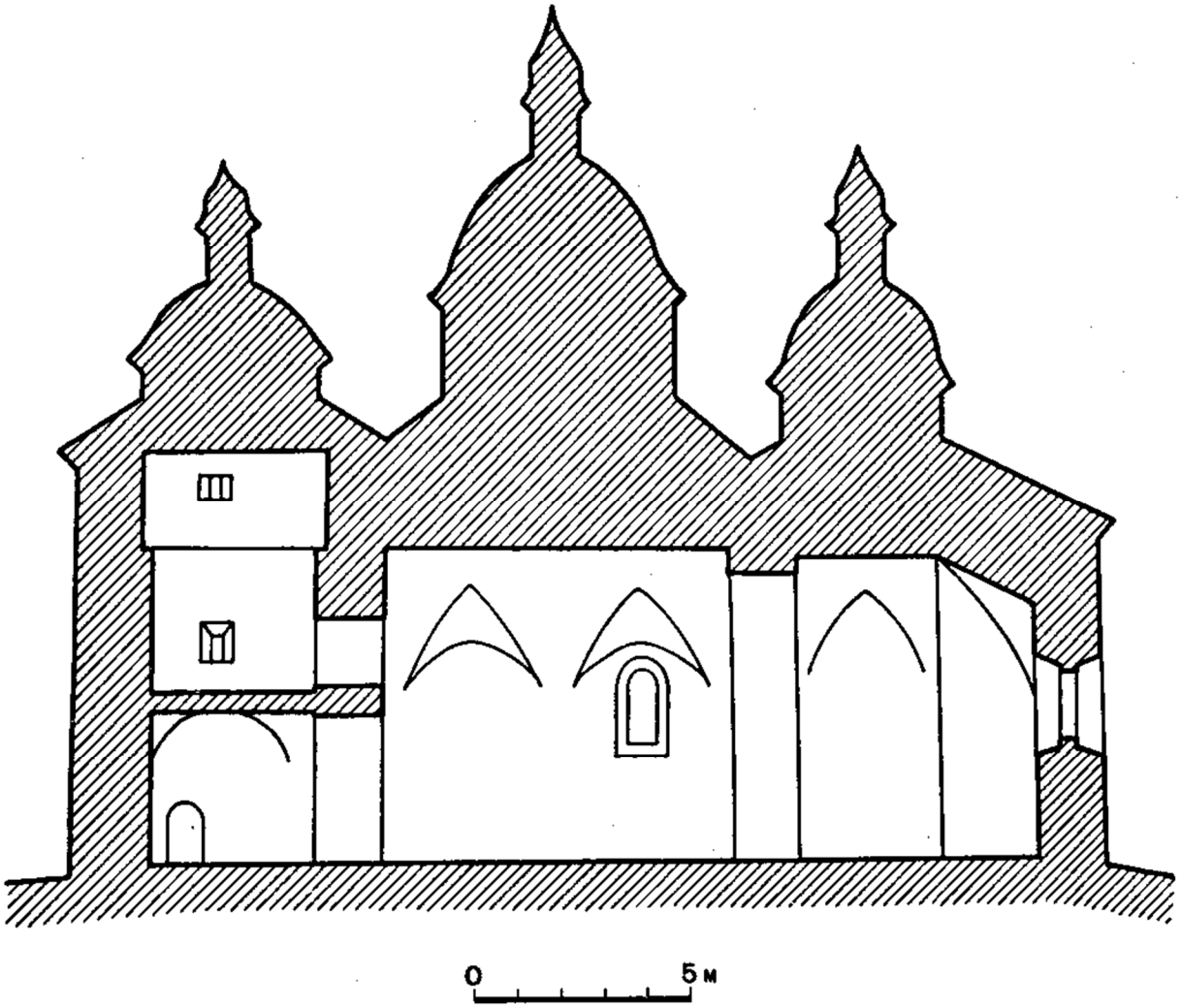
Арх.	Грабар Т.			Церква Преображення Господнього 1600 р.(ох.№ 664) в с. Залужжя , план М 1:200	Національний заповідник "Замки Тернопілля".

Схема фотофіксації

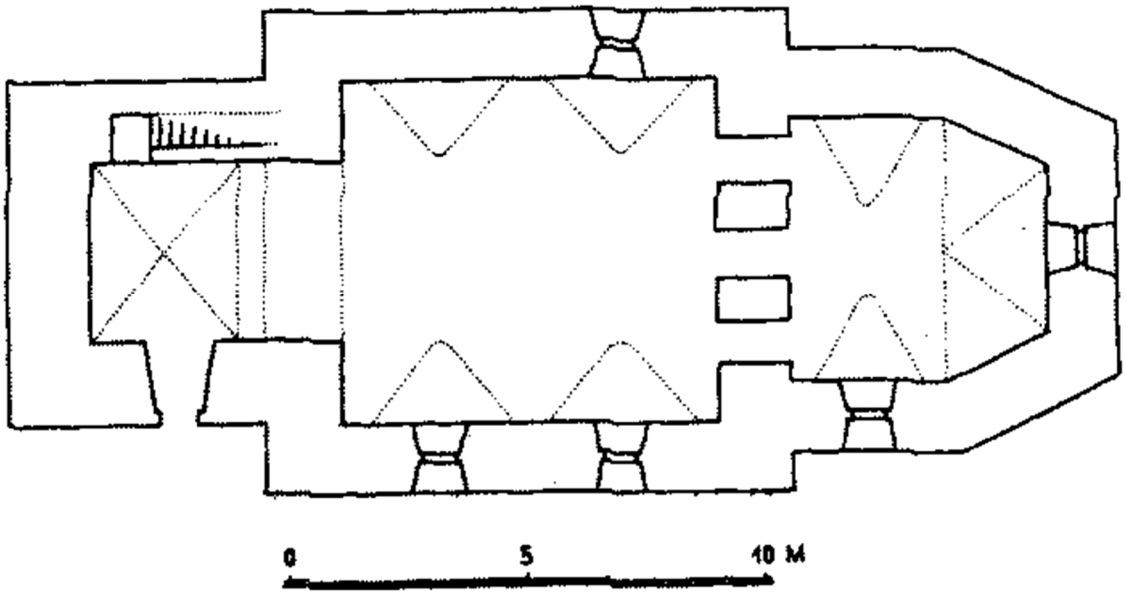

Преображенська церква XVI- XVII ст. на карті 1779-1783 рр.

Розріз церкви в Залужжі. 1600 р. Обміри Г. Логвина.
Джерело: Історія українського мистецтва. – К.: Наукова думка, 1967 р., т. 2, с. 86.

План церкви в Залужжі. 1600 р. Обміри Г. Логвина.

Малюнок XIX ст.

Вигляд з півночі. Архівне фото 1986 р.

1. Преображенська церква XVI- XVII ст. Південно-східний фасад.

2. Преображенська церква XVI- XVII ст. Південний фасад.

3. Східний фасад

4. Кам’яна таблиця з кириличним написом над вхідним порталом.

5. Скульптура св. Онуфрія

7. Кам’яний хрест вкритий різьбленими кириличними написами

8. Кам’яні хрести вкриті різьбленими кириличними написами на давньому цвинтарі при храмі

9. Інтер’єр. Іконостас

10. Інтер’єр. Фрагмент іконостасу

ОБЛІКОВА КАРТКА

об'єкта культурної спадщини

Церква Преображення Господнього **(Преображенська церква, Спасо-Преображенська церква, Церква Спаса)**

(найменування об'єкта)

Вид	**Тип**	**Категорія пам'ятки**
Архітектурний	Споруда	Національного значення

1. Дата утворення об'єкта:

1600 р.

2. Місцезнаходження об'єкта:

с. Залужжя, Збаразький район, Тернопільська область

3. Охоронний № пам'ятки:

№664-Н

4. Дати і № рішень, відповідно до яких об'єкт узято на державний облік та визначено категорію пам'ятки:

Постанова Ради Міністрів УРСР від 24.08.63р №970

5. Функціональне використання:

сучасне використання	**первісне призначення**	**інші (протягом часу існування об'єкта)**
Культова споруда	Оборонна сакральна споруда	-

6. Стислий опис об'єкта:

Розташування	Церква Преображення Господнього розташована над р. Гнізною у сучасному с. Залужжя, на південній його околиці, із заходу, сходу і півночі омиває річка Гнізна, у 2,5 км від центру м. Збаража. Споруда знаходиться на високому лісистому пагорбі - Чернечій горі (інша назва - Монастирок), на території навколо храму є давній цвинтар. На місці де стоїть церква було багатошарове поселення. Біля храму встановлений пам'ятний знак (хрест) «За тверезість» та на честь скасування панщини, скульптура св. Онуфрія.
Характеристика об'єкта	Сакральна споруда, мурована з каменю, тридільна. Загальні розміри в плані 21,82м х13,63 м. Належить до типу оборонних церков, на що вказують п'ять бійниць, що знаходяться на стінах церкви приблизно на висоті півтора метри від підлоги під вікнами, а також мури товщиною 1,5-2 метри і вузькі вікна, що могли служити за

	бійниці. Церква має характерні для часу її побудови особливості. В ній над притвором поставлено двоярусну вежу- дзвіницю, стіни якої мають помітний кут нахилу в середині церкви, а на обох ярусах дзвіниць по трьох сторонах знаходилися бійниці. Конструкції бань дерев'яні. На рівні хорів дзвіниця має дверний отвір в середину церкви. Притвор церкви перекритий хрестовими склепіннями, нава – напівциркульним і замкнутим склепінням. Стіни кладені з каменю на вапняково-пісковому розчині. Віконні прорізи вузькі, з лучковими перемичками. На південній стіні бабинця розміщений давній білокам'яний портал. Примітною особливістю церкви є сонячний годинник на стін. 3 південної сторони від церкви знаходиться новозбудований церковний будинок. На давньому цвинтарі збереглися хрести, правдоподібно - з поч. XV, суцільно вкриті різьбленими кириличними написами. Багатошарове поселення Залужжя III репрезентує період пізнього палеоліту (30 000 р. до н.е. - 10 000 р. до н.е. Людина цієї доби названа кроманьйонець, або сучасна людина); період середньої та пізньої бронзової доби, а саме Комарівська археологічна культура, що датується 15-12 ст. до н.е.; культура Лука-Райковецька VIII-IX ст., та давньоруська культура XII-XIII ст.. Багатошарове поселення Залужжя III досліджувалась у 2008 році дочірнім підприємством «Подільська археологія» Державного підприємства «Науково- дослідний центр «Охоронна археологічна служба України» Інституту археології НАН України в особі Василя Ільчишина на підставі Відкритого листа, виданого ІА НАНУ від 10.06.2008 р. №369/0292. Площа поширення підйомного матеріалу близько 1 га. Підйомний матеріал представлений крем'яними відщепами і пластинами періоду пізнього палеоліту, знахідками ліпної та гончарної кераміки. Багатошарове поселення Залужжя III- щойновиявлена пам'ятка археології, занесена за № 1645 в переліку щойно виявлених об'єктів культурної спадщини Тернопільської області. На подвір'ї церкви розміщені: - Пам'ятний знак (хрест) 1848р. «За тверезість» та на честь скасування панщини. Робота самодіяльних майстрів. Хрест виготовлений з металу. Постамент – камінь-вапняк, розміром 1,9х0,3х0,3(h)м. Щойно виявлена пам'ятка історії, занесена за №3156 в переліку щойно виявлених об'єктів культурної спадщини Тернопільської області; - Скульптура св. Онуфрія XIX ст. Робота майстрів Францішека Станькевича та Іоана Шейгеца. Скульптура виготовлена із каменю-вапняку висотою 1,1 м, розмір постаменту 1,9х0,45х0,45м (h). Щойно виявлена пам'ятка монументального мистецтва, занесена за №1448 в переліку щойно виявлених об'єктів культурної спадщини Тернопільської області.
Наявність творів мистецтва	1. Іконостас. Середина XVIII ст., початок XIX ст.. 1990-і роки. Дерево, різьба; дерево, левкас, олія (ікони) Іконостас двоярусний, висота близько 6 м; 33 ікони+2 зображення царських врат, розміри ікон різні. 2. Обрамлення феретрону, самбірська фірма „Ризниця",

	початок XX ст.. Дерево, різьба, золочення. Розміри 120х60х14. 3. Ікона „Св. Миколай", І пол. XIX ст. Дерево, левкас, олія. Розміри 120х60х10. 4. Вівтарі (запрестольний та два бічні), середина XVIII ст., XIX-XX ст., 1990-ті роки. Дерево, різьба; дерево, левкас, олія (ікони). Висота кожного з іконостасів близько 4 м., розміри ікон та ангельських голівок різні.

7. Перелік складових (для комплексу (ансамблю), визначного місця):

1.Церква Преображення Господнього, ох.№ 664

8. Ступінь схоронності об'єкта:

Добрий,задовільний, незадовільний, аварійний	Загальний стан пам`ятки задовільний.

9. Наявність науково-дослідної та науково-проектної документації на об'єкт

Найменування документації	Рік розроблення	Автор (організація)	Місце зберігання, інв. №
Не розроблялась			

10. До облікової картки додаються графічні матеріали та фотофіксація:

Найменування матеріалів	Кількість	Дата виконання	Виконавець
Генеральний план з позначенням зон охорони			
План об'єкта			
Фото загального вигляду об'єкта			

Облікову картку склав:

Посада та назва організації	Спеціальність, кваліфікаційний рівень	Прізвище, ініціали	Підпис	Дата складання
Науковий працівник відділу ОЕРПК НЗ "Замки Тернопілля"	Архітектор	Грабар Т.Б.		2018 р.

Начальник Управління культури
Тернопільської облдержадміністрації _____ Г. П. Шергей

АКТ
технічного стану об'єкта (пам'ятки) культурної спадщини
(необхідне підкреслити)

№ 9 від 20.03.2018р.

Преображенська церква 1600 р.
(найменування об'єкта (пам'ятки) культурної спадщини)

Пам'ятка архітектури та містобудування
(вид/види об'єкта (пам'ятки) культурної спадщини)

національного значення
(категорія об'єкта (пам'ятки) культурної спадщини)

Постанова №970 Ради Міністрів УРСР від 24.08.1963 р
(номер і дата рішення про взяття на облік)

№664
(існуючий охоронний номер (за наявності))

Ми, що нижче підписалися, представники: **Управління культури Тернопільської обласної державної адміністрації:**
(найменування органу охорони культурної спадщини),

Шергей Григорій Платонович –начальник управління культури,
(П.І.Б., найменування посади)

Пелехатий Ярослав Омелянович – головний спеціаліст відділу культури, охорони культурної спадщини управління культури Тернопільської ОДА ,

з одного боку, і **Маціпура Анатолій Вікторович - генеральний директор Національного заповідника «Замки Тернопілля»,**
(П.І.Б., найменування посади)

з іншого боку (далі - користувач), склали цей Акт про те, що цього числа нами проведено огляд технічного стану об'єкта (пам'ятки) культурної спадщини **Преображенської церкви охоронний № 664,** що розташований
(найменування об'єкта (пам`ятки) культурної спадщини, охоронний номер)

с.Залужжя, Збаразького району, Тернопільської обл.,
(місцезнаходження об'єкта (пам`ятки) культурної спадщини)

загальною площею **128,80 м^2**
технічна адреса вказаного об'єкта (пам'ятки) культурної спадщини
с. Залужжя, Збаразький район, Тернопільська обл,

У результаті огляду об'єкта (пам`ятки) встановлено:

ТЕХНІЧНИЙ СТАН ОБ'ЄКТА (ПАМ`ЯТКИ) КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ:

1. Загальний стан об'єкта (пам`ятки) культурної спадщини:

Церква –кам'яна споруда оборонного типу із дзвіницею. Використовується
(коротка характеристика стану об'єкта (пам'ятки) культурної спадщини в цілому)

як культова споруда. Загальний стан пам'ятки – задовільний.

2. Стан збереження: Церква тридільна, мурована з каменю, належить до типу
(детальний опис вигляду, стану збереження окремих частин, конструктивних елементів

оборонних церков, на що вказують п'ять бійниць, що знаходяться на стінах
об'єкта(пам'ятки) культурної спадщини із зазначенням матеріалу, розміру, наявності меморіальних дощок тощо)

церкви приблизно на висоті півтора метри від підлоги під вікнами (місця бійниць в середині церкви затиньковані у 1989 році під час її реставрації), а також мури товщиною 1,5-2,0 метри і вузькі вікна, що могли служити за бійниці. Габаритні розміри в плані-21,82м х 13,30 м.

Церква має характерні для часу її побудови особливості. В ній над притвором поставлено двоярусну вежу-дзвіницю, стіни якої мають помітний кут нахилу в середину церкви, а на обох ярусах дзвіниць по трьох сторонах знаходяться бійниці. Це пов'язано з потребами тодішнього життя - пристосування церкви для оборони. На рівні хорів дзвіниця має дверний отвір в середину церкви. Це було кроком вперед порівняно з дерев'яними храмами.

Фундаменти - кам'яні, стан задовільний. Цоколь - кам'яний з розшивкою швів. Навколо церкви виконана відмостка з плитки-пісковика правильної форми, стан задовільний.

Стіни кам'яні, стан задовільний. Зовні стіни оштукатурені під рукавицю вапняно-цементним розчином з розшивкою кам'яних кутів церкви, лучкових перемичок бійниць, віконних прорізів. Притвор церкви перекритий хрестовим склепінням, нава - напівциркульним і замкнутим склепінням. Стан склепіння нави -незадовільний, потребує ремонту.

Дах складний з банями. Конструкції дерев'яні, стан конструкцій незадовільний і потребує ремонту. Покриття - оцинкований метал, місцями пошкоджений іржею, потребує ремонту. Стан незадовільний.

Підлога із каменю-пісковика , дерев'яна - стан задовільний. Вікна дерев'яні - стан незадовільний, тому на тимчасовий період вставлено віконні блоки із металопластикових склопакетів - стан задовільний.

Внутрішні стіни оштукатурені, частково пошкоджені грибком, в окремих місцях пошкоджена штукатурка, на стінах і склепінні є художній розпис, наявне витріскування та відшарування фарби. Стан - незадовільний. Церква має старовинні ікони, дерев'яний різний іконостас.

3. Відомості про реставраційні та інші роботи, які були проведені на об'єкті (пам'ятці) культурної спадщини (за наявності):

З часу побудови (1600 р) церква не одноразово зазнавала руйнування,
(дата здійснення, проектна та підрядна організації, характер проведених робіт)

відновлення та реставрації. В 1886 році проведено відновлювальні роботи, про що свідчить напис на сволоку. В 1889 році добудовано з північної

сторони церкви ризницю. В 1924 році ведуться відновлювальні роботи з частковою реконструкцією (змінено форму бань). З 1962 року по 1989 храм закрито і в цей період її пограбовано (винесено ікони, хоругви, зірвана підлога). В 1989 році храм передано релігійній громаді УПЦ, яка провела відновлювальні роботи в інтер'єрі та екстер'єрі церкви, виконував роботи художник реставратор Магінський В.,який проводив часткову реконструкцію іконостасу, окремих ікон, вівтарів, скульптурних творів. З 1995 року пам'ятку передано на баланс Державного історико-архітектурного заповідника м. Збараж (на даний час Національний заповідник "Замки Тернопілля", який в 2000-2005рр році виступив замовником проведення ремонтно-реставраційних робіт на фасадах церкви (відновлено сонячний годинник, відкрито кам'яний герб роду Збаразьких, відкрито бійниці і оздоблено зовнішні стіни "під рукавицю", з виділенням кутового каміння, а виконавцем даного виду робіт було ТзОВ "Укрполреставрація".

4. Стан території об'єкта (пам'ятки) культурної спадщини:

церква розміщена на узліссі, оточена соснами. Перед південним фасадом
(площа, благоустрій, озеленення, огорожа тощо)
встановлена кам'яна фігура та два кам'яних хрести середини XIX ст. З південної сторони стоять руїни плебанії та новозбудований церковний будинок. Стан задовільний.

5. Додатки: 2 аркуші
(матеріали фотофіксації)

Представники органу охорони культурної спадщини

_____ (підпис) Шергей Г.П. (П.І.Б.)

_____ (підпис) Пелехатий Я. О. (П.І.Б.)

Маціпура А.В. _____ (підпис)
(П.І.Б. користувача/власника)

Заступник Міністра Культури України _____ (підпис) Мазур Т.В. (П.І.Б.)
(найменування посади керівника органу охорони культурної спадщини)

М.П

Фото 1. Преображенська церква 1600р. Південний фасад. 2017р.

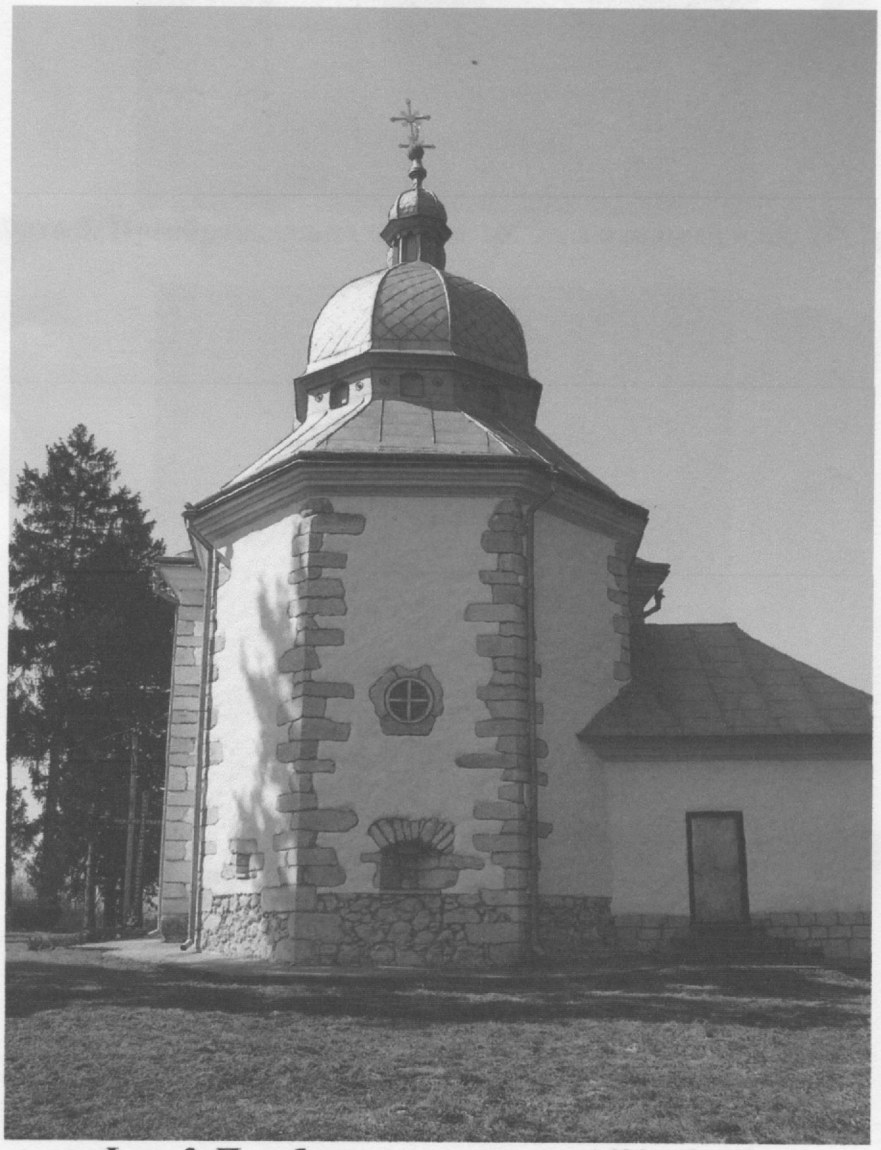

Фото 2. Преображенська церква 1600р. 2017р.

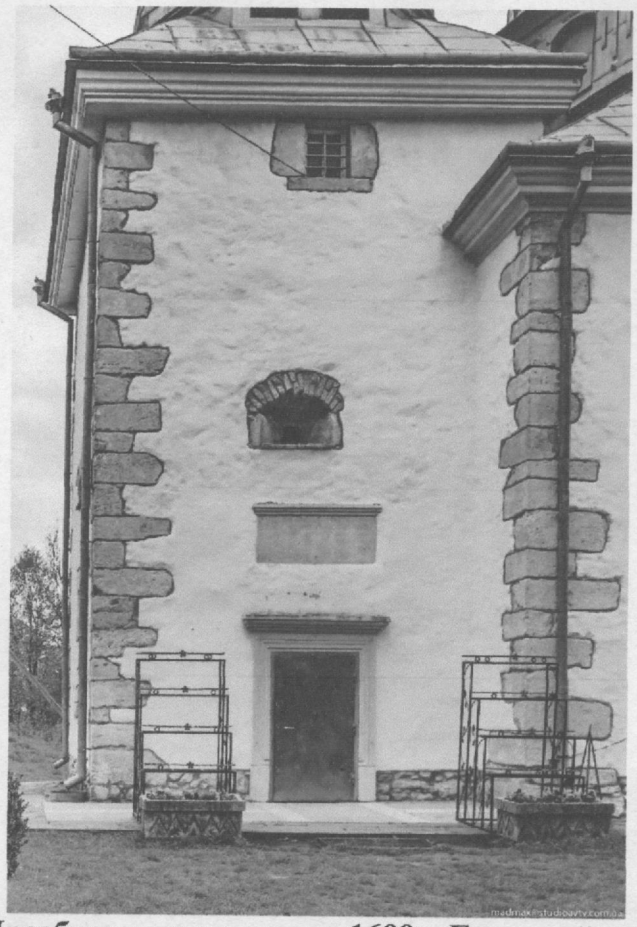

Фото 3. Преображенська церква 1600р. Головний вхід. 2017р.

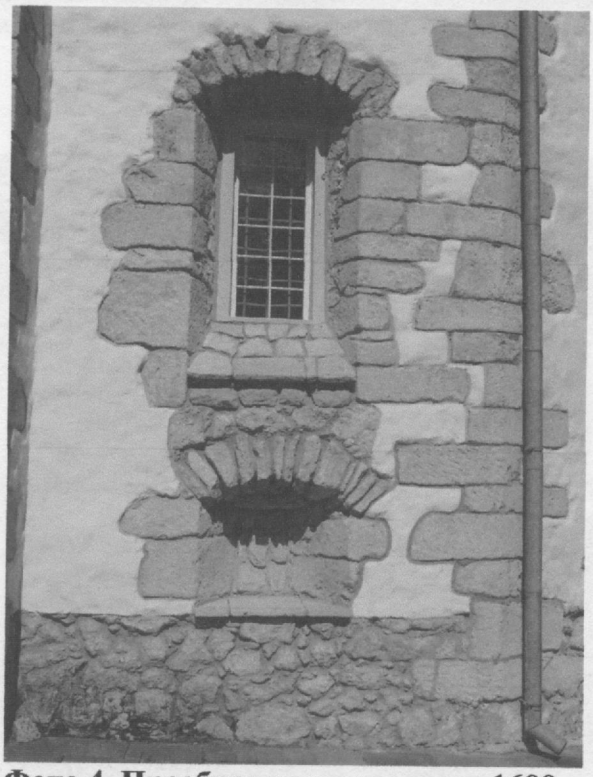

Фото 4. Преображенська церква 1600р.
Фрагмент фасаду з вікном та бійницею. 2017р.

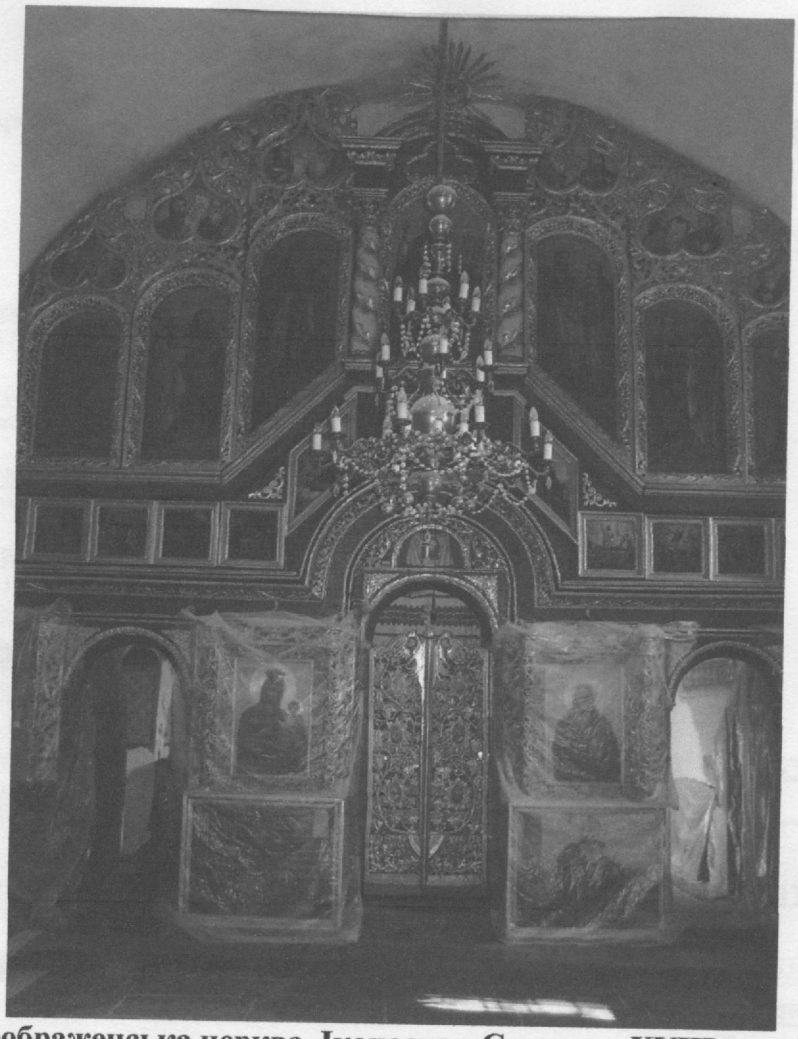

Фото 5. Преображенська церква. Іконостас. Середина XVIII-поч. XIX ст.

Фото 6. Преображенська церква. Інтер'єр . 2017р.

Історична довідка

Преображенська церква XVI-XVII ст. с. Залужжя Збаразького р-ну Тернопільської області.

Преображенська церква 1600 р. розмістилася неподалік зруйнованого монастиря Святого Онуфрія. Факт існування даного монастиря свідчать археологічні розкопки, котрі були проведені в 2003 році Наталією Білас. Початок існування монастиря згідно даних археологічних розкопок датують XII ст.. Про тогочасний його вигляд відомостей не збереглося. Можна припустити, що він був невеликих розмірів, дерев'яний, укріплений ровом і валом. В XIV ст., коли стрімко підноситься багатство та вплив церкви, Свято-Онуфрієвський монастир, імовірно був перебудований у кам'яний. Він знаходився в декілька сотень метрів від княжого замку і очевидно був тісно пов'язаний із княжою родиною і міг виконувати роль духовного центру князів Збаразьких. Спочатку у 1525 р., а потім ще раз в 1598 р. він був дощенту зруйнований і не підлягав відновленню. На його місці збудовано кам'яну оборонного типу церкву (1600 р.), (враховуючи товщину мурів 1,5-2 м., грубе склепіння, круглі бійниці та вузькі вікна, що теж могли слугувати за бійниці). Вона збереглася з незначними реконструкціями до нашого часу. Вона тридільна і складається з гранчастої вівтарної частини, прямокутної нави, та з квадратної вежі-дзвіниці, нижній ярус якої служив бабинбцем, перекритий циліндричним склепінням. У товщі північної сторони знаходилися сходи, що вели з притвору церкви на дзвіницю, замуровані ймовірно наприкінці XVIII ст. Підлогу в храмі було викладено кам'яними плитами.

По обидва боки нави знаходяться два бокові кіоти (вівтарі). Правий вівтар з іконою Воскресіння Христового, виготовлений з дерева в XIX ст.. і різьблений. Лівий – дерево, реставрація В. Магінського 1999 р., правий – кераміка, реставрація Л. Магінської. Різьбяр і художник вівтаря невідомі. Лівий вівтар Святого Онуфрія, також виготовлений в XIX ст.. невідомим автором. Про первісний вигляд іконостасу відомостей не збереглося. Але він, ймовірно, був одноярусний, мурований з каменю і зводився разом із церквою, на що вказують три масивні арочні проходи, що відділяють наву від апсиди церкви.

Сучасний іконостас є чотирьохярусний, виготовлений з дерева XIX ст.. Імовірно, іконостас, а можливо і розпис храму походить з 1871 року. Дата знаходилася на склепінчастій арці, над іконостасом, виявлена у березні 2011 року під час ремонтних робіт. Різьба іконостасу покрита золотою фольгою. Його реставрація проводилася у 1989 р.

У 1924 році форма даху церкви була змінена, збудовано карниз, заміст трьох дерев'яних чотирисхилих куполів, покритих гонтом, як і сам дах, збудовано три восьмикутні, покриті бляхою. Цей дах зберігся до сьогодні. У 1963 р. церква була закрита і стояла пусткою до 1989 р., коли в лютому її було повернуто прихожанам. Розпочалася реставрація церкви, яка закінчилася її освяченням 17 вересня 1989 р. Чин освячення здійснили отці Анатолій Бай, Богдан Яремчук, Іоан Пивоварчук, Володимир Борис, Михайло Шкільний.

На зовнішній південній стіні церкви, очевидно, з часу спорудження, знаходиться сонячний годинник. А над вхідними дверима – фундаційний напис: «В лето от создания мира 7108 а иже от воплощения з Пресвятої Діви Марії Господа нашого Ісуса Хреста 1600-го року на сем святом месте старожитнього монастира за Благоизволением Божим на весную честь и хвалу його святую уоружена бисть сия церков Святого Великого спаса за держави и щасливого панування його милости Януша Збаразького воєводи брацлавського старости Кременецького за старанням и працею служби його милости многогришого раба Божия Григория Новицького на той час старости Збаразького».

В кінці XVII ст., коли Збараж належав князю Дмитру Вишневецькому в Преображенській церкві проводилися реставраційні роботи. Тоді ж на фундаментах Свято-Онуфрієвського монастиря, що знаходилися на території церкви, почав відбудовуватися Свято-Спаський монастир. Був він одноповерховий. На подвір'ї монастиря і церкви знаходився монаший цвинтар, на якому окрім ченців також ховали меценатів монастиря. У листопаді 2010 року у церкві на південній стіні виявлено кам'яну плиту з написом про поховання у храмі 20 березня 1610 року – Грегорія Новицького, старости Збаразького, який будував цей храм. Територію монастиря оточував кам'яний мур з бійницями. З оборонних міркувань монастир мусів бути оточений ровом і валами з частоколом, мав низку підземних

березня 1610 року – Григорія Новицького, старости Збаразького, який будував цей храм. Територію монастиря оточував кам'яний мур з бійницями. З оборонних міркувань монастир мусів бути оточений ровом і валами з частоколом, мав низку підземних ходів. При відбудованому монастирі існувала слов'яно-руська школа. 1700 р. Свято-Спаський монастир став греко-католицьким (за сприянням Юзефа Потоцького). Православні монахи 8 років скиталися по лісах довкола монастиря і тільки в 1708р. перебралися до Почаєва. У 1748 р. при церкві почав діяти Спаський греко-католицький монастир. З часом при ньому було відкрито школу. В 1771 р. монастир згорів – школу перенесено до Загаєцького монастиря (Шумський район).

У 1776 р. василіани знову відкрили в монастирі школу, яка існувала до 1786 р., тобто до закриття монастиря.

Після закриття монастиря тодішні власники Збаража (Потоцькі), розібрали чернечі келії, а каміння використали на будівництво фільварку в Малому Залужжі (тепер територія хлібзаводу). Від колишнього монастиря довкола церкви залишилося декілька хрестів і могильних плит.

У 1835 р. біля церкви був встановлений металевий хрест на високому кам'яному постаменті, біля якого жителі Залужжя присягали на вірність тверезості (напис на хресті «Крест Хрістов в пам'ять трезвости всея веси (села) Залужжя дня 15 мая Р.Б. 1835». 3-го травня 1848 р. на церковному майдані відбулося селянське віче сіл Залужжя і Старий Збараж, на якому пан комісар зачитав документ цісара про скасування панщини. Ця знаменита подія увінчана на хресті тверезості написом з правої сторони: «Пам'ять даной свободи Р.Б. 1848 р.». пам'ятний хрест після закриття церкви в 1963 р. був пошкоджений, відновлений у вересні 1989 р. стараннями М.П. Іваськевича.

Біля церкви знаходиться також фігура святого Онуфрія, яка встановлена на високому кам'яному постамені, єдина пам'ятка про існування монастиря святого Онуфрія. Фронтальна сторона пам'ятника має напис: «Св. Онуфрій сіє изображеніе стараніем всея громади й парафіян Залужа дня 3 мая РБ 1888». На правій стороні постаменту напис: «Приложни рукоделіе Францішек Станкевічь Іоан Шенгець». В 60-х роках XX ст.. фігура була частково пошкоджена, відновлена в кінці 70- х років. 9 серпня 1991 р. старанням жителів села навколо фігури Св. Онуфрія зрублено мур з металевою загородкою.

В 1994 році Преображенську церкву було передано на баланс Державного історико-архітектурного заповідника, (з 2005 р. Національний заповідник «Замки Тернопілля»).

Виконала:
мол. науковий співробітник
Мазуранчик Зоряна